

ДЕПОЗИТНЕ БИБЛИОТЕКЕ

Идеја о неминовности постојања и значајној улози депозитних библиотека није ни нова, ни оригинална, али у нашим библиотечким оквирима још увек није довољно разрађена и не заузима место које јој заиста припада.

Корени депозитне библиотеке досежу до 1789. године, када су током Француске револуције конфисковане црквене књиге издвојене у засебну зграду. Депозитна библиотека, у значењу које данас има, настала је 1900. године када је директор Библиотеке Харвардског универзитета предложио да се мало коришћена литература (према статистичким подацима које је изнео то је представљало 80% библиотечких фондова) издвоји и смести у другу зграду. Овај подухват је привукао пажњу многих европских библиотека, које су постепено почеле да уводе термин депозитна библиотека у своју библиотечку праксу.

Библиотекари широм света сваки дан се суочавају са све већим проблемом; на једној страни је огроман пораст броја публикација, а на другој страни недостатак простора за њихов смештај. Препуне полице онемогућавају рационално коришћење литературе и остваривање једног од главних циљева постојања библиотеке – пружање релевантних информација кориснику и задовољавање његове жеље за знањем. Један од начина да се овај проблем реши је међубиблиотечка позајмица. Међутим, ни ова врста сарадње међу библиотекама не решава проблем у потпуности. Тренутно једини и засад најбољи начин је изградња депозитне библиотеке, нарочито ако се има на уму да се многе публикације током низа година не користе и да у њима информације веома брзо застаревају. Ово је нарочито изражено у специјалним библиотекама, у којима је и већа потражња за актуелном литературом и најновијим подацима.

Депозитна библиотека се може посматрати на два сасвим различита начина – као пасивни и као активни депозит.

Депозитна библиотека пасивног карактера подразумева издавање литературе која се мало тражи, односно отписивање оних публикација које се не користе одређени низ година. Општи временски критеријум за издавање монографских публикација из основног фонда је да су старије од 15-20 година, или да се не позајмљују 4-5 година. Најчешће се у депозит издавају референсни приручници, уџбеници, застареле медицинске и техничке књиге, скраћена издања и публикације које су у библиотеку пристигле као поклон, као и старија годишња часописа због неактуелности њихових информација, односно периодика старија од 5-10 година. Одлагање и смештај неадекватне литературе у депозит је одговоран и нимало лак посао, којем мора да претходи детаљна анализа која траје најмање пет година и приликом које се користе разне методе¹. Неопходно је да овакав посао ради посебна комисија која ће пажљиво и коректно отписати литературу која дуже време не привлачи ничију пажњу. На искључивање неадекватне литературе утиче обим фонда, врсте и функције библиотека, стога се одлагање за депозит разликује од библиотеке до библиотеке. Није јасно утврђено законом коју литературу треба издвојити, тако да се, поред објективних, примењују и субјективни критеријуми. Главни критеријум код избора материјала за депозит је његова актуелност, али и дужина временског периода током којег публикација није позајмљивана. Ј. А. Уркхарт

предлаже формулу према којој се утврђује фреквенција коришћења, која представља један од најпоузданијих критеријума за одлагање у депозит: $A=(H-P)/H$, при чему је: А тачност изражена у процентима (accuracy), Н је број књига које нису биле позајмљене у посматраном периоду (number of books that were not borrowed in observed period), а П је број позајмљених књига за које је претпостављено да их нико неће тражити (number of books borrowed, that with perfect precision should not have been borrowed, but were).²

У новије време све више се развија активна улога депозита према којој активни депозити представљају међубиблиотечке кооперативне центре више библиотека сличних или различитих функција. Депозитне библиотеке обједињују делове фондова које свака од библиотека учесница издваја, сама врши попуњавање празнина у колекцијама и обавља међубиблиотечку позајмицу. У овом случају библиотека функционише попут „библиотеке за библиотеке“ и омогућава координирану сарадњу између више библиотека, а самим тим и ефикасније коришћење литературе. Дobar пример рада депозитне библиотеке оваквог карактера је Библиотечко – истраживачки центар у Чикагу, који је у почетку служио за смештај мало коришћене литературе универзитетских библиотека овог региона, а временом је прерастао у специјализовану установу која прикупља страна периодична издања, државне документе и слично.

Постоји могућност да библиотеке издвоје делове својих фондова и привремено их сместе у депозитну библиотеку. Један од разлога за привремено издвајање публикација може бити проширење, адаптација или изградња зграде. Из привременог депозита литература се издаје на захтев корисника у року од 24 часа. Публикација се може вратити у основни фонд ако се појави заинтересованост корисника. Материјал може остати у привременом депозиту пет година, а након тога се искључује из основног фонда.

Да депозитне библиотеке заузимају све значајније место међу библиотекама у свету сведочи и међународно саветовање IFLA-е у Паризу 1989. године на којем је у оквиру теме Чување блага представљена Данска депозитна библиотека коју су основале народне библиотеке 1968. године. Први међународни скуп о депозитним библиотекама одржан је у Куопиу у Финској маја 1999. године а организовала га је Национална депозитна библиотека Финске у сарадњи са IFLA-ом, Библиотечко – истраживачким центром (Чикаго, САД) и Универзитетском библиотеком у Куопиу. На Скупу је учествовало 50 учесника са 21 рефератом из Европе, Африке, Азије и Америке, који су показали да постоји велико интересовање за сарадњом и разменом искустава на овом пољу.

Депозитне библиотеке су врло актуелне у руском библиотекарству. У Русији је проблематика депозитног чувања фондова научно истражена и организационо утемељена, како у теорији тако и у пракси, '60-70-их година. Руски теоретичари библиотекарства посебно су се бавили проблемима формирања и коришћења фондова депозитних библиотека. У Русији постоје библиотеке које делују као специјализовани међубиблиотечки центри, сакупљајући литературу само из одређеног подручја. Попут Централне библиотеке у Москви овакву улогу имају и Библиотека периодике Британског музеја и Библиотека медицинског центра у Њујорку. Многе европске националне библиотеке (Британска национална библиотека, Француска национална библиотека, Аустријска национална библиотека и др.) поседују депозите сталног карактера, врше међубиблиотечку позајмицу, чувају мало коришћену литературу и дупликате. Оксфордски универзитет путем депозитне библиотеке, која је у саставу Библиотеке Бодлеиана, омогућава научницима широм света да користе њене колекције. За разлику од активних депозита мало коришћене литературе из којих се публикације могу позајмљивати по потреби, постоје активни депозити који су специјализовани за одређену струку и измештени у циљу промовисања и бољег коришћења литературе, попут депозита који прикупљају материјале Уједињених нација, IFLA-е... Уједињене нације имају развијен систем депозитних библиотека како би своја документа и публикације презентирале у свету. Које ће депозитне библиотеке бити укључене у систем одређује Издавачки одбор при Уједињеним нацијама, у сарадњи са Библиотеком и Одељењем за јавно информисање при седишту Уједињених нација. Све земље чланице складиште материјал Уједињених нација или у националној библиотеци, или у некој већој библиотеци у главном граду. УН надгледају рад ових библиотека путем упитника, или лично путем посете.

Упитници се шаљу у фебруару сваке друге године. Свака од библиотеке чланица дужна је да пошаље правилно попуњен упитник, у супротном ризикује да јој се ускрати дистрибуција докумената. Такође, ако стање и рад депозитне библиотеке не задовољавају захтеве УН, ова организација има право да укине библиотеци статус депозита или да складишти материјал у некој другој библиотеци у том региону.

У нашој земљи библиотеке које сакупљају материјале Уједињених нација су Библиотека Савезне Скупштине, која прикупља и чува комплетне материјале на енглеском и француском језику и Библиотека Правног факултета Универзитета у Београду која, за разлику од претходне библиотеке, има непотпун депозит који садржи материјале само на француском језику.

Рад на изградњи европске мреже депозитних библиотека обухваћен је пројектом NEDLIB3 (Networked European Deposit Library) који је започет 1. јануара 1998, а завршен је 31. децембра 2000. године. Циљ NEDLIB пројекта био је повезивање депозитних библиотека широм Европе, како би се омогућила једноставна размена информација у електронском облику. Овај пројекат је водила Национална библиотека Холандије, а поред ње у њему је учествовало још седам европских националних библиотека из Француске, Немачке, Швајцарске, Португалије, Финске, Норвешке и Италије, затим један национални архив, два института за информатику и три издавачке куће које су биле спонзори овог пројекта (две из Холандије и једна из Немачке). Они су указали на неминовно осавремењавање депозитних библиотека, које подразумева коришћење савремене технологије, према томе будућност размене информација заснива се на развоју дигиталних депозитних библиотека.

У нашој земљи поред две наведене библиотеке које су депозитне за материјале УН, улогу депозитних библиотека имају и Народна библиотека Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ и Библиотека Матице српске. Међутим, код нас не постоје наменски зидане зграде које би представљале магацине мртве литературе. Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ залагала се за изградњу депозитне библиотеке, али ова идеја никада није реализована.⁴ Такође, код нас не постоје правна акта која се односе на ову врсту библиотека⁵. Потребно је сачинити нормативна акта која ће претходити стварању депозитних библиотека, као и стандарде који ће унапредити њихов рад.

Неопходно је дефинисати место и улогу депозитних библиотека у савременом свету и фантастичном развоју у ери електронике која је једно од његових главних обележја. Депозитне библиотеке добијају нову улогу, више нису само класични депозити мртве литературе, већ постепено прерастају у библиотеке које представљају трезор публикација и активно учествују у размени информација.

Напомене

- 1) Башовић, Љубинка. Прилог проблематици депозитног чувања фондова. Информатика, год. 20, 1986, бр. 4, стр. 245-250.
- 2) Urquhart, J. A. Acquisitions and Relegation : Case – study of the University Newcastle – upon – Tyne. U University Librarianship. London : LA, 1981, str. 27-28.
- 3) <http://www.kb.nl/coop/nedlib/factsheet.shtml>
- 4) Вранеш, Александра. Задаци и организација факултетских библиотека : посебан осврт на библиотеке Филолошког факултета Универзитета у Београду : магистарски рад, Београд, 1987.
- 5) Вранеш, Александра. Депозитне библиотеке и њихово место у стандардима. У: Библиотекарство на крају века. Књ. 2. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1997, стр. 47-52.

Литература

1. Бараћ, Драган. Коментар закона о библиотечкој делатности са пратећим прописима. Београд : НБС, 1995.
2. Библиотекарство на крају века. Књига 2. Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1997.
3. Вранеш, Александра. Задаци и организација факултетских библиотека : посебан осврт на библиотеке Филолошког факултета Универзитета у Београду : магистарски рад, Београд, 1987.

4. Информатика. Београд : Југословенски центар за техничку и научну документацију, год. 20, 1986, бр. 4.
5. Stirling, John F. University Librarianship. London : LA, 1981.
6. Henriksen, C. H. The Danish Repository for Public Library. Paris : IFLA, 1989.

Резиме

У време огромног пораста броја публикација депозитне библиотеке добијају све значајнију улогу. Депозитна библиотека се може посматрати на два сасвим различита начина – као пасивни и као активни депозит. Пасивни депозити складиште литературу која се мало тражи, односно литературу која се не користи одређени низ година. За разлику од њих активни депозити или прикупљају мало коришћену литературу која се, по потреби, може позајмљивати или су специјализовани за одређену струку, ради промовисања и бољег коришћења литературе. У савременом свету депозитне библиотеке добијају нову улогу, више нису само класични депозити тзв. мртве литературе, већ све више активно учествују у размени информација.

Драгана Чулулеић
Библиотеки-депозитарији

Резюме

В епоху огромног возрастaња числа публикациjа библиотеки-депозитарии получают более значительную роль. Библиотеки-депозитарии могут рассматриваться двумя вполне различными способами – как пассивный и как активный депозитарные фонды. Пассивные депозитарные фонды хранят литературу, не имеющую большого спроса т. е. литературу, которой редко пользуются. В отличие от них активные депозитарные фонды собирают недостаточно употребляемую литературу, которую по надобности можно брать взайми, или специализируются к определенной отрасли, с целью популяризации и лучшего пользования литературе. В современном мире библиотеки-депозитарии приобретают новую роль, являясь не традиционными депозитарными фондами так называемой "мертвой литературы", а все более активно участвуя в обмене информацией.

Dragana Čululejić
Depository Libraries

Summary

In the time of enormous growth of the number of publications, the Depository Libraries are gaining more important role. The Depository Library can be observed in two different ways: as passive and as active deposit. The passive deposits are stocking all that literature materials, not often requested, in other words, the materials that are not used for a long period. On the contrary, the active deposits are collecting less used literature, which can be loan, upon request, or they are specialized for a specific vocation, to promote and for a better usage of the literature. In the modern world, the Depository Libraries are acquiring a new role; they are no longer only traditional deposits, so called dead literature, but they are more actively participating in the process of exchanging information.